

Szabó Henriett

A VEGYES HÁZASSÁGOK HATÁSA AZ ETNIKAI EGYÜTTÉLÉSI VISZONYOKRA HODÁSZON

Szabó Henriett, PhD, ELKH-DE Néprajzi Kutatócsoport (Debrecen)

Absztrakt

Az elmúlt években számos lokális, vidéki társadalom közösségfolyamatainak módszeres és összehasonlító vizsgálatával foglalkoztam, többek között Nagyecsedén, Nyírvasváriban és Hodászon. Jelen esettanulmány Hodász nagyközség három etnikai részközösségének és együttélési viszonyaiknak az elemzésével foglalkozik. A tanulmányban az együttélési viszonyok dinamikáját és lokális szabályrendszerét a település etnikai közösségkapcsolatain, valamint a jelenünkben lejátszódó alapvető társadalmi és kulturális változásokon keresztül, elsősorban az elterjedőben lévő vegyes házasságok intézményének elemzésén keresztül értelmezem.

A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a település magyar és hagyománykövető oláh cigány közössége közötti kulturális távolság fokozatosan csökken, az együttélés a két közösség esetében a kölcsönös elfogadás gyakorlatának kiteljesedéseként értelmezhető, amit a vegyes házasságok számának növekedése jól tükröz. A Hodászon élő harmadik etnikai közösség, a romungró lokális társadalom eredetileg izolatív és passzív együttélési gyakorlatának oldódását ugyancsak jól jelzi érintettségük a településen létrejövő vegyes házasságaiban. A tanulmány célja, hogy a Hodászon élő etnikai közösségek között kialakult együttélési viszonyokat egy sajátos és a településre jellemző, a vegyes házasságok rendszerét bemutató lokális modell keretei között értelmezze.

Kulcsszavak: vegyes házasság, etnikai együttélés, közösségfolyamatok

Bevezetés

Hodász együttélő etnikai részközösségei közötti kapcsolatok elemzése segíthet megérteni, hogy milyen közösségfolyamatok játszódnak le a vidéki, lokális, kisebb lélekszámú községekben. 2015-től kezdődően több vidéki, perifériális

helyzetű településen végeztem terepkutatásokat, amelyek során három etnikai közösség – a magyar, a romugró és az oláh cigány közösség – együttélését tanulmányoztam.

Jelen tanulmányban¹ a Hodász községben végzett és több lépcsőben megvalósított terepmunkának, a megfigyelési módszerrel, kérdőívvel és interjútechnikával begyűjtött eredményeit ismertetem, amely az etnikai együttélés egy sajátos mintájára mutat példát.² Az elemzésben a kortárs közösségviszonyok, és kiemelten a vegyes házasság helyi sajátosságainak a bemutatására és értelmezésére vállalkozom.

Kortárs közösségviszonyok elemzése Hodászon

A falukép a 18. századtól kezdte egy tipikus nyírségi jobbágyfalu jellemzőit mutatja. Hodász egykor a Nyíri, majd az 1870-es évektől kezdve a Mátészalkai Járáshoz tartozó nagyközség. Lakónépessége 3380 fő körüli, amit etnikai értelemben heterogén összetétel jellemez. A rendelkezésre álló források alapján a 19. század elején jelentős rutén népesség is élt a településen, a 20. század derekán pedig a zsidó közösség gyakorolt nagy hatást a település társadalmi és gazdasági életére. Számuk az 1944-es deportálást követően lecsökkent. (Filepné Dr. Nagy főszerk. 1998)

A KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján cigány nemzetiségűnek a lakónépesség 23,93%-a vallotta magát. (Népszámlálás 2011) Napjainkra a település társadalmi viszonyait három etnikai közösség együttélése határozza meg Hodászon: oláh cigányok, romungrók és magyarok. Számarányuk a polgármesterrel készült interjúban rögzített adatok alapján az alábbiak szerint alakul 2020-ban: a lakónépesség 62-67%-a roma nemzetiségű – ezen belül megkülönböztetik a cerhari dialektust beszélő oláh cigányokat, és a magyar anyanyelvű romungrókat –, míg a lakónépesség 33-38%-a alkotja a magyar közösséget.

Újabban megfigyelhető, hogy Hodászon a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők aránya folyamatosan nő, ugyanakkor az országos átlagtól még mindig jóval elmarad. A legmagasabb iskolai végzettségeket tekintve látható, hogy a vizsgált három etnikai részközösség képzettsége egyenes arányban áll a foglalkoztatási mutatókkal. A vizsgált romungró közösség tagjainak közel 70%-a nyolc

¹ A tanulmány az ELKH-DE Néprajzi Kutatócsoport kutatási programjának keretében készült.

² Mindhárom etnikai részközösségben készült kérdőíves felmérés: a magyarok esetében 80, a romungró közösségben 50, és az oláh cigány közösségben 100 kérdőív képezi a kutatási mintát. A következtetések a vizsgált mintára vonatkozóan és a terepkutatások alkalmával felvett tematikus interjúk elemzése alapján kerültek megállapításra.

általános, vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek. Ez az oláh cigányok esetében 28%, míg a magyarok körében 12,5%-ot jelent.

Fontos jelenség, hogy Hodászon az oláh cigányok körében egyre magasabb azok aránya, akik közép-, illetve felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. A megkérdezettek 54%-a középfokú, míg 16%-uk felsőfokú végzettséget szerzett. A romungrók körében a középszintű végzettséggel rendelkezők aránya 30%, ami azt jelzi, hogy e részközösség mutatói a legkedvezőtlenebbek. A magyar közösséghez tartozó megkérdezettek 65%-a középfokú, míg 20%-uk főiskolai, vagy egyetemi diplomát szerzett.

Hodász lakónépességének gazdasági aktivitására a 2011-es népszámlálási adatok alapján jellemző, hogy az itt élő munkaképes korúak 68%-a foglalkoztatott. Ez az arányszám a megye települési átlagához viszonyítva is igen alacsony, bár az eltérések nagymértékűek a falvak fekvésének és forgalmi helyzetének függvényében: megyei szinten a foglalkoztatottak aránya 82%. A munkanélküliek aránya szintén magas, a hodászi aktív korú népesség 32%-a, ami a megyei 18%-os aránynál – önmagában ez az arányszám is jóval magasabb az országos átlagnál, ami 2011-ben 5,72%-ot jelent – is magasabb szintet jelöl. (Népszámlálás 2011)

A foglalkoztatottsági mutatók a vizsgált mintában a település részközösségeit tekintve, más hasonló adottságokkal bíró településre jellemző sajátosságokat tükröznek. A felmérés időpontjában a vizsgált hodászi magyar közösség 95%-a foglalkoztatott volt, míg a romungró és az oláh cigány közösség 72%-a állt munkaviszonyban. A foglalkoztatottak körében közmunkamunka program keretében a magyarok 15%-a, az oláh cigányok 33%-a, míg a romungrók 61%-a dolgozott. A polgármester megítélése szerint is magas a közmunkások száma a településen, és az érintettek munkamoráljával kapcsolatosan vegyes tapasztalatai vannak. Véleménye szerint általában a szakmai végzettség hiánya, a kevés munkatapasztalat, a folyamatos munkaviszonnyal járó kötıtségek elutasítása, a pontos munkakezdetés és munkavégzés hiánya eredményezi azt, hogy magas a közmunka program keretében foglalkoztatottak helyi aránya. Álláspontja, hogy normál munkakörülmények között a közmunka programban elhelyezkedők nem képesek a tartós munkaviszony fenntartására.³

Hodász általános statisztikai mutatói, valamint perifériális helyzete alapján hátrányos helyzetűnek tekinthető. A hátrányos helyzet meghatározza az itt élők lehetőségeit, rányomja bélyegét az iskolázottsági, valamint a foglalkoztatási viszonyokra. A tény, hogy a településen napjainkban a roma nemzetiségűek aránya jóval meghaladja az 50%-ot, és az a mutató, hogy minden 10 született gyermekből 8 roma származású, előrevetíti, hogy a településen rövid időn belül a magyar lakosok számaránya további drasztikus csökkenésen fog keresztülmenni.

³ Interjú a polgármesterrel, saját gyűjtés. Hodász, 2020. 10. 01.

Az iskolázottság, a foglalkoztatottság és általában a gazdasági aktivitás általános mutatói jelzik, hogy a hodászi társadalom etnikai csoportjainak státusza eltérő. Az etnikai együttélési helyzet alakulását a településen azonban más tényezők is alakítják. A következőkben a lokális szintéren végbemenő etnikumközi kapcsolatok ábrázolásával, valamint a három etnikai részközösség közötti együttélési helyzet modellezésével foglalkozunk.

Etnikumközi kapcsolatviszonyok jellemzése

A kutatás során a lokális etnikumközi perszonális kapcsolatviszonyok három szinten kerültek összehasonlításra.⁴ A vizsgálatban a legkötetlenebbként meghatározott személyközi kapcsolati szint a „barátság” kategóriája alá sorolt tartós személyközi viszonyokat öleli fel. A *barátság* fogalma olyan személyközi kapcsolatot jelöl a kutatás során, amelyben a résztvevő felek saját akaratukból vesznek részt, a találkozási helye és időpontja, valamint a közvetlen fizikai kapcsolat intenzitása szabadon megválasztható.⁵ A „barát” a vizsgált személyközi kapcsolatok legkevésbé formalizált minősége. Az etnikai részközösségek kapcsolatait tanulmányozó kutatás eredményeiből kiderült, hogy a legtöbb megkérdezett személynek mindhárom lokális etnikai részközösségből van barátja, számon tart olyan személyes relációt, amit a barátság fogalmával határoz meg.⁶

Az etnikumközi személyes kapcsolatok második elemzési szintje a *szomszédság*. Az elemzési kategória alatt azt a személyközi kapcsolatot értjük, ahol a két résztvevő fél nem szabadon választja a szomszédsági helyzetet, a fizikai egymásmellé rendeltség folyamatos, az élethelyzet részben adottság és a felek közötti interakció a felek személyes elhatározásától függ, amit a lokális szokásjog csak részben befolyásol.

A hodászi szomszédsági kapcsolatrendszer etnikai együttélési viszonyainak értelmezéséhez fontos tudni, hogy a nagyközségben élő három részközösség alapvetően három településrészen koncentrálódik. A magyarok a település központjában és az északi részen, az oláh cigányok főleg a keleti településrészen, míg a romungrók a délnyugati szegregátumban élnek. A rendszerváltást követően a

⁴ A személyközi kapcsolatok rendszerének feltérképezésére kérdőíves módszerrel kerül sor. A módszerrel nyert adatok alkalmasok a kapcsolatok intenzitásának, minőségének és az azokra jellemző attitűdöknek az értelmezésére.

⁵ A vizsgálat a fogalom szemantikai tartalmára nem terjed ki: feltételezzük, hogy a fogalom a köznyelvben használt jelentése a lokális közösség mindhárom etnikai részcsoportjában az öszszvetést lehetővé tevő közel azonos minőségű személyközi kapcsolatot jelöl.

⁶ A magyar közösségben mindössze a megkérdezettek 12,5%-a nyilatkozott úgy, hogy csak a saját etnikai közössége tagjaival alakított ki baráti kapcsolatot.

két cigány közösségből a település központjába, valamint a vegyes házasságok eredményeként az egymás közösségeibe történő beköltözés fokozatosan terjedt el (Biczó–Szabó 2020).

A megkérdezett mintából kiderül, hogy a megkérdezettek 56%-a él jelenleg olyan környezetben, ahol szomszédsági kapcsolatban áll tőle eltérő etnikai származású füllel. A megvizsgált magyar közösség 35%-a oláh cigány, míg 12,5%-a romungró, 15%-a pedig mindkét helyi cigány közösséggel szomszédságban él. Az oláh cigányok 18%-a magyar és romungró szomszédal, 16%-a magyar, és 14%-a romungró szomszédal bír. A romungrók 32%-a magyar és oláh cigány, 20%-a oláh cigány és 4%-a magyar etnikai származású család mellett lakik.

A kutatás kitért annak a vizsgálatára is, hogy a jelenlegi helyzetüktől elvonatkoztatva milyen etnikai származású szomszédot tudnának elképzelni a helyi társadalomból. A kapott adatokból egyértelműen kirajzolódik, hogy a hodászi társadalom alapvetően nyitott a vegyes etnikai szomszédság kialakítására, ugyanis a megkérdezettek 96%-a válaszolta, hogy el tudná képzelni azt, hogy tőle eltérő etnikai származású szomszédja legyen. Érdekes eredmény, hogy a két cigány csoport szinte teljes mértékben nyitott a másik két közösség irányába, a helyi magyar társadalom tagjai azonban az oláh cigány szomszédság irányába nagyobb elfogadást mutat, mint a romungrók irányába.

A nyitott attitűd a vegyes etnikai szomszédsági helyzet kialakítása felé részben magyarítja a településen játszódó társadalmi folyamatokat. Hodászon a cigányok arányának folyamatos emelkedése magával vonta azt, hogy a korábban szegregált léthelyzetben élő romungró és oláh cigány közösség is a település magyarok által lakott, központi utcáin is vásároljanak maguknak ingatlant. Ez a belső migráció pedig az egyre nagyobb arányban megfigyelhető vegyes etnikai szomszédsági kapcsolatok kialakítását idézte elő. Fontos eredmény, hogy ez az együttélési tapasztalat egyéni szinten is pozitívnak minősíthető, hiszen elzárkózó magtartás egyik lokális részközösség esetében sem figyelhető meg.

A személyközi kapcsolatok harmadik és az elemzésben vizsgált legmélyebb szintje a házasság, azon belül pedig a vegyes házasság kérdése.⁷ Kutatásunkban „*a házasság az a kategória, ahol a két fél – többnyire kizárólag – saját döntése alapján választja a másikat, akivel egy háztartásban él, elvileg együttműködő, egyenrangú és egymást támogató kapcsolatot kialakítva. A fizikai kapcsolat a közös háztartás terében az együttéléstől következően folyamatos, annak időpontja és formája nem egyéni döntés alapján kerül megválasztásra.*” (Szabó 2019: 181)

A kutatás adatfelvételekor azon megkérdezettek közül, akik házasságban, illetve párkapcsolatban éltek, 20%-uk vegyes házasságban élt. A részközösségek

⁷ A kutatás során vegyes házasság alatt a vizsgált településen élő három etnikai részközösség (magyarok, romungrók, oláh cigányok) közötti házasságot, párkapcsolatot értjük.

bontásában a magyarok 11%-a, az oláh cigányok 24%-a, míg a romungrók 25%-a élt vegyes házasságban. Házastársuk családjában 60%, míg saját családjukban a vegyes házasságban élők aránya 64%. Ezek a magas arányszámok jól mutatják mindazt, hogy milyen kapcsolat alakult ki a hosszú távú együttélés során a lokális társadalom etnikai közössége között.

A kutatás során arra is kerestük a választ, hogy a megkérdezettek saját személyük vonatkozásában el tudnák-e képzelni, hogy a településen élő másik etnikai csoportból származó személlyel alakítsanak ki párkapcsolatot.⁸ A válaszadó magyarok 15%-a, míg mindkét helyi cigány közösség egyharmada tudná elképzelni, hogy a származásától eltérő társa legyen. A vizsgálat során az is felmérésre került, hogy mi a megkérdezettek véleménye a vegyes házasságról, ha nem a saját személyükre, hanem a gyermekükre vonatkoztatva értelmezik a lehetőséget. A kapott adatok alapján az elfogadási hajlandóság csökkenését figyelhetjük meg: a magyarok 5%-a, a romungrók 22%-a, míg az oláh cigányok 24%-a tudja azt elképzelni, hogy gyermeke vegyes házasságban éljen.

A vegyes házassággal kapcsolatos elfogadás mértékének jelentős különbsége mutatkozik aközött, hogy a saját személyre vagy a megkérdezett alanyoknak a gyermekükkel kapcsolatos elképzelésére vonatkozik, és ez magyarázatra szorul. A hodászi társadalomban a vegyes házasság elterjedtségének magas arányából nem következik automatikusan, hogy a szülők gyermekeik esetében előnyben részesítik, támogatják ezt a megoldást.

A vegyes házasságot Yinger „*olyan házasságként határozza meg, mely társadalmilag jelentős különbségek határán – iskolai végzettség, társadalmi osztály, vallás, etnikai hovatartozás, anyanyelv, szórakozási szokások stb. – keresztül hat*” (Gyurgyík 2003). Ebből következően a házasság az egyik fél számára egyfajta társadalmi mobilitási esélyt jelent, hiszen Yinger megközelítésében vegyes házasságról akkor beszélhetünk, ha a két fél státuszát meghatározó alapjellemzők között szignifikáns különbség áll fenn. A vegyes házasság révén nyert mobilitási esély nem jelent szükségszerű státuszváltást. Ebből következik, kérdés tehát, hogy mi történik abban az esetben, ha a vegyes házasság megkötése nem jár státuszváltással? Mi történik akkor, ha az etnikai alapon megkülönböztetett vegyes házasság sem „felfelé”, sem „lefelé” nem hoz sem előrelépést, sem visszalépést a társadalmi hierarchiában?

Az interetnikus vegyes házassággal kapcsolatos nemzetközi kutatási eredmények egy része arra a következtetésre jutott, hogy minél nagyobb a kulturális távolság az együtt élő csoportok között, annál erőteljesebb a homogámia érvényesítése iránti igény (Voas 2009). Természetesen, például Nagy-Britanniában a

⁸ Módszertani szempontból fontos megjegyezni, hogy a kutatásban a vegyes házassággal kapcsolatos attitűd vizsgálatokor nem válogattuk külön azokat a válaszadókat, akik eleve vegyes házasságban éltek.

témában végzett kutatások következtetéseit csak kis mértékben alkalmazhatóak a magyar–cigány együttélési viszonyokra. Azonban, az olyan településeken, mint Hodász, ahol korábban a homogámia az etnikumközi kapcsolatok alapelve volt, kérdés, hogy a kulturális távolság megszűnésével párhuzamosan miként terjedt el a vegyes házasság.

A következőkben a hodászi kutatás során a vegyes házasság minősítésével kapcsolatban megfogalmazott véleményeket csoportosítjuk, majd a válaszadók személye és az adott válaszok közötti összefüggések értelmezése alapján vizsgáljuk a vegyes házasság intézményét.

Vegyes házasság négy attitűdtípusa a hodászi társadalomban

Abból a feltevésből indulunk ki, hogy a személyközi kapcsolatok legszorosabb szintjét, a házasság intézményét, és azon belül is a vegyes házasságot minősítő válaszok engednek rálátni az eltérő etnikai részközösségek közötti elfogadás tényleges mélységére. A kutatási eredmények alapján következtetéseket fogalmazhatunk meg a Hodász mindennapjait általánosan meghatározó kapcsolatviszonyokra vonatkozóan is.

Az etnikumközi házasság megítélésével kapcsolatban kapott válaszokat osztályozva négy főbb attitűdtípust írhatunk le: (1) teljes elfogadás; (2) részleges elfogadás; (3) részleges elutasítás; (4) és a teljes elutasítás. Az elemzés részeként az egyes jellemzők alapján a különböző kategóriába besorolható személyek tipizálását is elvégeztük.

A (1) „teljes elfogadás” azt a személyközi viszonyulási módot jelöli, ahol a megkérdezettek nyitottak önmaguk és gyermekük esetében a vegyes házasságra. Ezenfelül, általánosságban – tehát nem konkrétan csak a saját személyre vonatkoztatva, hanem a vegyes házasság intézményének megítélésére nézvést – is az elfogadó attitűd jellemzi őket az eltérő etnikai részközösségek közötti házastársi viszonnal kapcsolatban.

Az ebbe a kategóriába besorolt személyek az alábbi válaszokkal minősítették a vegyes házasság intézményét: „Nagyon természetesnek tartom.”⁹ „Nem ellenzem, nincs kifogásom.”¹⁰ „Ma már nem számít, hogy milyen származású valaki, a lényeg, hogy szeressék egymást.”¹¹ „A mai világban már több helyen elfogadják a vegyes házasságot. Teljesen természetes, én is vegyes házasságban élek.”¹² A csoportba tartozókra jellemző, hogy többségük jelenleg is vegyes házasságban él és szinte minden a csoportba tartozó

⁹ Saját gyűjtés: 59 éves, magyar származású férfi. 2020, Hodász.

¹⁰ Saját gyűjtés: 44 éves, magyar származású férfi. 2020, Hodász.

¹¹ Saját gyűjtés: 45 éves, oláh cigány származású nő. 2020, Hodász.

¹² Saját gyűjtés: 53 éves, romungró származású nő. 2020, Hodász.

személy családjában van a vegyes házasságra példa, illetve az érintett személyekre jellemző, hogy mindhárom lokális részközösségből rendelkeznek baráti kapcsolattal is. „Bármilyen származásbeli »kombináció« működhet a házasságban. Az elfogadás és a kölcsönös tiszteletadás jegyében.”¹³ „A szüleim vegyes házasságban élnek, számomra teljesen természetes.”¹⁴ Az érintett személyekre jellemző továbbá, hogy teljes mértékben nyitottak a „vegyes szomszédság” kialakítására, ami azt jelenti, hogy megszorítások nélkül hajlandóak a saját etnikai származásuktól eltérő származású fellel szomszédos ingatlanban élni.

A „teljes elfogadók” közül munkaerő-piaci helyzetüket tekintve – a kutatási mintába bekerült személyek közül – mindenki foglalkoztatott, ami lehetőséget biztosít arra, hogy a lokális társadalom tagjai között kollegiális munkahelyi kapcsolat alakuljon ki, sok esetben egymásra utalt élethelyzetekben ismerjék meg egymást. Az együttélést a csoportba tartozók többsége pozitívnak, elmondásuk szerint elfogadhatónak, illetve harmonikusnak ítéli.

A kutatási eredmények alapján a (2) „részleges elfogadás” a vegyes házassággal kapcsolatos azon attitűdöt jelöli, amikor az érintettek saját személyükre vonatkoztatva vagy gyermekük számára a két másik lokális etnikai részközösség közül legalább az egyik irányába elfogadhatónak tartják a vegyes házasságot. Ugyanakkor, ha általános kérdésként, azaz nem személyükre vonatkozóan kerülnek szembe az etnikumközi párkapcsolat intézményével, akkor már nem minden esetben igaz az elfogadó viszonyulás, megjelenik a negatív, elutasító attitűd is véleményükben. A „részleges elfogadókra” jellemző, hogy elsősorban nem az etnikai háttér alapján választanak társat maguknak, vagy ítélik meg a házasságot. „Az ember válassza meg azt, hogy kívül szeretné lélni az életét, származástól függetlenül.”¹⁵ „Szérintem nem fontos már a származás, hiszen a vegyes házasságok ma már természetesek.”¹⁶ „Az is ugyanolyan, mint a többi, ha szeretik egymást.”¹⁷

Személyes párkapcsolataikat tekintve gyakori, hogy többségük vegyes házasságban él, és a családjaik döntő többségénél is előfordul a vegyes házasság. Megfigyelhető továbbá, hogy esetükben a *vegyes szomszédsági viszony* gyakori, és mindenki nyitott arra a lehetőségre, hogy szomszédjába tőle eltérő etnikai származású fél költözzön. Jellemző, hogy a csoport tagjai közül mindenkinek mindhárom helyi részközösségből vannak barátai. Túlnyomó többségük harmonikusnak ítéli meg a magyar–roma együttélést, ugyanakkor véleményük szerint – az emlékeik, vagy az idősebb generációk elbeszélése alapján – a múltban a távolságtartás és elhatárolódás jellemezte az etnikumközi kapcsolatokat.

¹³ Saját gyűjtés: 27 éves, oláh cigány származású nő. 2020, Hodász.

¹⁴ Saját gyűjtés: 38 éves, romungró származású nő. 2020, Hodász.

¹⁵ Saját gyűjtés: 56 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

¹⁶ Saját gyűjtés: 26 éves, oláh cigány származású nő. 2020, Hodász.

¹⁷ Saját gyűjtés: 42 éves, romungró származású nő. 2020, Hodász.

Érdekes jelenség, hogy nagy arányban találjuk az ehhez a típushoz tartozók között a hitgyülekezet tagjait. A „*részleges elfogadók*” többsége foglalkoztatott és legalább középszintű végzettséggel rendelkezik, ami azt jelzi, hogy a helyi társadalmi hierarchiában stabil, egyfajta „középosztályi” státussal jellemezhetők.

Az első és a második csoportba sorolt személyek pozitív, elfogadó magatartását részben az magyarázza, hogy Hodász etnikai részközösségei közötti interakció mindennapos, több szintéren párhuzamosan megy végbe, ezért intenzív, kölcsönös tapasztalatokkal rendelkeznek egymásról. A helyi nevelési-oktatási intézményekben mind a gyerekek, mind pedig a pedagógus munkaközösség tagjai és a dolgozók etnikai értelemben heterogén összetételű kollektívát képeznek. Ennek következménye, hogy sem a spontán, sem a direkt szegregáció nem jellemzi a hodászi társadalom közösségviszonyait. Ennek nem mond ellent, hogy a nagyközségben a helyi társadalomtörténet korábbi fejlődésszakaszában kialakultak szegregált településrészek. A kutatás eredményei alapján kijelenthető, hogy a kortárs hodászi közéletben az etnikai érintkezés mindennapi gyakorlatainak keretei között éppen a korábban merev etnikai határok feloldódásának lehetünk szemtanúi. A jelenség egyik bizonyítéka a vegyes házasság intézményével kapcsolatban mutatott széles körű elfogadás. Általában kijelenthető, hogy az etnikai különbségekből fakadó helyzetek kezelésében a nyitottság és az elfogadó attitűd figyelhető meg.

A kutatás eredményeként az etnikus alapú személyközi kapcsolatok két további típusának a leírására nyílt lehetőség.

(3) „*Részleges elutasítónak*” azt az interperszonális kapcsolatviszonyt jelöljük, ahol a megkérdezett személyek önmaguk és gyermekeik esetében elfogadhatatlannak tartják a vegyes házasság létrejöttét, ugyanakkor, ha általános kérdésként, tehát nem saját személyükre vonatkoztatva fogalmazzuk meg a felvetést, akkor elfogadóak az e fajta kapcsolat létesítése iránt. Véleményük az alábbiak szerint foglalható össze: „*Nem ítélem el.*”¹⁸ „*Nem számít a származás, ha szeretik egymást.*”¹⁹ „*Nem ítélem el azokat, akik vegyes házasságban élnek, de mivel a családomban nem fordult még elő ilyen, én ezért nem tudom elképzelni.*”²⁰ „*Ugyanúgy működik a vegyes házasság, mint bármelyik házasságkötés.*”²¹

Az elutasítás részben magyarázható azzal, hogy nem rendelkeznek személyes tapasztalattal a vegyes házasságról, ugyanis a típusba soroltak mindegyike saját etnikai közösségéből választott párt magának. A családjuk kevesebb, mint harmadában fordul elő vegyes házasság, bár az etnikai származását tekintve eltérő szomszédsági viszonyról a csoport tagjainak közel kétharmada rendelkezik ta-

¹⁸ Saját gyűjtés: 50 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

¹⁹ Saját gyűjtés: 55 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

²⁰ Saját gyűjtés: 30 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

²¹ Saját gyűjtés: 19 éves, oláh cigány származású nő. 2020, Hodász.

pasztalattal. A magyar–roma együttélést a településen elfogadhatónak tartják, ugyanakkor a múltra jellemző – az emlékeikben élő kép vagy az idősebb generációk által elmeséltek alapján – kapcsolatviszonyt inkább negatív jelzőkkel illették: rossznak, egyes esetekben ellenségesnek minősítették.

A „*részleges elutasítók*” közé sorolt válaszadók kicsit több mint a kétharmadának van baráti kapcsolata mindhárom részközösségben. Érdekes, hogy alapvetően hívő, vallásukat gyakorló személyek alkotják a csoportot, akik a görögkatolikus vagy a református felekezet tagjai. Kedvező a foglalkoztatottsági mutatójuk és az iskolai végzettségük is magasabb a többi csoport tagjaival összevetésben, ami arra utal, hogy a település társadalmában stabil státusszal rendelkeznek.

Az elemzésben meghatározott utolsó kategória a (4) „*teljes elutasítók*” csoportját jelöli. Ebben az esetben a saját személyük és a gyermekük vonatkozásában, de általánosságban is elutasítók a vegyes házasság intézményével szemben. „*Nem tartom jó ötletnek, személy szerint nem szeretnék keveredni velük.*”²² „*Neveltetésemből fakadóan elfogadhatatlannak tartom. Függetlenül attól, hogy több ismerősöm is van, akik vegyes házasságban élnek.*”²³ „*Szerintem romungró csak romungróval házasodjon.*”²⁴

A „*teljes elutasítók*” kategóriába soroltak az alábbi módon tipizálhatók: senki nem él vegyes házasságban és a családjuk egyharmadánál egyáltalán nem fordul elő vegyes házasság. A csoportba sorolt válaszadók 40%-ánál figyelhető meg, hogy eltérő etnikai származású személy él a szomszédságukban, ugyanakkor többségük nyitott a „vegyes szomszédi viszony” irányába. Emlékeik vagy az idősebb generációk elbeszélése alapján a rendszerváltás előtt többségében „rossz”-nak tartották, míg napjainkban inkább távolságtartó viszonyként jellemzik a magyarok és a romák együttélését Hodászon. A csoportba soroltak egyharmada nem tagja egyetlen vallási felekezetnek sem, a vallásukat gyakorlók pedig többségében a görögkatolikus gyülekezetnek a tagjai. Ha a vizsgált mintát összességében tekintjük, akkor a „*teljes elutasítók*” csoportjára jellemző a legalacsonyabb iskolai végzettség és az esetükben a legmagasabb a közmunka program keretében foglalkoztatottak aránya. Ebből következhet, hogy eltérő tapasztalattal bírnak a kollegiális munkaviszony tekintetében, hiszen a közmunkaprogramban foglalkoztatottak számos esetben végezhetnek hasonló munkát a normál munkavállalókkal összehasonlításban, de megítélésük és helyzetük stigmatizált, amit az alacsony közmunkabér tesz nyilvánvalóvá.

Az etnikai alapú személyközi kapcsolatviszonyokat jelölő harmadik és negyedik kategória az „*elutasítók*” csoportjának két típusát különbözteti meg. A kapott eredmények és a mutatott viselkedés/viszonyulás alapján fontos követ-

²² Saját gyűjtés: 31 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

²³ Saját gyűjtés: 39 éves, magyar származású nő. 2020, Hodász.

²⁴ Saját gyűjtés: 30 éves, romungró származású nő. 2020, Hodász.

keztetéseket tudunk megfogalmazni az elutasító attitűd magyarázatára. A vegyes házasságot „*részlegesen elutasítók*” csoportjába tartozók esetében tudatos elutasítást figyelhetünk meg, aminek alapja a saját személyes tapasztalat. A többi csoporttal ellentétben a „*részlegesen elutasítók*” közé sorolt személyek, habár kisebb arányban, de mind egyéni, mind családi szinten rendelkeznek személyes érintettséggel az eltérő etnikai részközösségek közötti interperszonális kapcsolatok mindhárom kutatott szintjén: barátok, szomszédok és házastársak formájában, illetve házasság útján létrejövő rokon kapcsolattal. Elutasító, elzárkózó viszonyulásuk éppen ezért megalapozott és tudatos döntések sorozata. Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, ahol a vegyes házasság pozitív kimenetelű, és nem vált ki egyik fél részéről sem hátrányos megkülönböztetést.

A negyedik, a vegyes házassággal szemben „*teljes elutasítók*” típusába sorolt személyek az előző kategóriától annyiban különböznek, hogy viszonylag nagy arányban alakítottak ki baráti és szomszédsági kapcsolatot a tőlük eltérő etnikai részközösségekben élőkkel. Ennek ellenére a vegyes házasság nem elfogadható sem saját személyük, sem családtagjaik, sem pedig etnikai részközösségük vonatkozásában.

Felmerül a kérdés, hogy miért és hogyan alakulhatott ki ez az elutasító beállítódás? Ennek magyarázata a település társadalmi életét jellemző asszimilációs folyamatokban keresendő. Ha az egyén szintjén „*vegyes barátság*” alakul ki, az többségében kizárólag az egyén életére gyakorol hatást. Amennyiben „*vegyes szomszédsági*” helyzet alakul ki, az az adott egyén életére és a vele egy háztartásban élőkre igen, de az etnikai identitására, hagyományainak megélésére nem gyakorol konkrét hatást. Ezzel szemben a házasság intézményének keretében a házaspár mellett, azok rokonai is részeseivé válnak a „vegyes” családi életnek. Az együttélés asszimilációs kitettséget generál, tehát olyan hatásként érvényesül, amelynek irányítását az egyén csak részlegesen tudja befolyásolni. Biczó Gábor megfogalmazásában az együttélési helyzetekben az asszimilációs kitettség a társadalomtudományi kutatások gyakran alkalmazott esete. „*A két fél szembenállásában tételezett feszültség forrása a szuverenitás-igény fenntartása a befogadó részéről, valamint az autonómia-igény megőrzése az idegen részéről*” (Biczó 2004: 19). A jelen kutatásban meghatározott *teljes elutasító* attitűd mögött a vegyes házassággal összefüggésben érzékelt asszimilációs veszély felismerése húzódik meg. A vegyes házasságok vizsgálatának nemzetközi szakirodalma ismeri és értelmezi az ilyen kapcsolatokban kialakuló aszimmetria jelenségét és az ebben érzékelt veszély jelenségét, amelyet az etnikai és/vagy faji különbségek fennmaradásának, sőt megerősödésének egyik lehetséges színtereként tanulmányoznak. Például az Egyesült Államokban a fehér és fekete vegyes házasságokra vonatkozó adatok alapján a vegyes házasságban felerősödő egyenlőtlenség gyakori jelenség (Raley 2009).

Hodászi etnikai együttélési modell: etnokulturális távolságot kölcsönösen kiegyenlítő affirmatív kapcsolatviszony

A bemutatott kutatási eredmények alapján láthatóvá válik, hogy a helyi etnikai részközösségek tagjai nem oppozicionális viszonyban élnek a településen. A lokális szinten megélt sorsközösség ténye, a helyi társadalomban megvalósuló mindennapi együttélés minősége felülírja az etnikus kulturális és életmódbeli különbségeket. Az etnikus közösség határainak „átlépése” figyelhető meg a sikeres együttélés érdekében, a különbségek hangsúlyozása helyett, ami a hodászi társadalmi élet fontos értéke, és egyfajta sajátos lokális modellként értelmezhető.

A hodászi multietnikus közösségviszonyok vizsgálata révén láthatóvá váltak azok az úgynevezett „transzietnikus folyosók” – különös tekintettel a egyes házasságra –, amelyek biztosítják, hogy az etnikumközi együttélés nem „egymás mellett élés”, hanem települési szinten működő és a faluközösséget átszövő személyközi megalapozottságú kapcsolatháló. Ezt a struktúrát összefoglalóan az etnokulturális távolságot kölcsönösen kiegyenlítő affirmatív kapcsolatviszony modelljének keretében írhatjuk le.²⁵ Mit értünk e modell működése alatt?

Yinger az interetnikus kapcsolatok vizsgálata során arra hívta fel a figyelmet, hogy ha az etnikai csoportok társadalmi integrációjáról gondolkodunk, akkor első lépésként meg kell különböztetni a folyamat hatását az egyénre és a csoportra nézvést. A strukturális asszimiláción belül az integráció azt a folyamatot jelenti, „*melynek során a két vagy több, korábban elkülönülő alsóbb társadalmi egységből a közös interakciók szintjére jutnak az emberek*” (Yinger 2002: 31).

A strukturális integráció első lépése a közös munkavégzés, ami Hodászon megvalósult. Az egyéni integrációt jól mutatja a személyek közötti, több szinten leírható és az etnikai határokat átlépő kapcsolatok megjelenése, úgy mint a barátság, a kollegiális és a szomszédosági relációk, valamint az egyre nagyobb arányban előforduló vegyes házasságok keretei között. Az etnikumközi interakciók magas száma szavatolja, hogy a lokális társadalom minden tagja közel hasonló eséllyel tud becsatlakozni a társadalmi életbe.

A társadalmi csoportintegráció működését jelzi, ha a különböző etnikai részközösségek „*ugyanazon jogokat és kiváltságokat élvezik, ugyanannyi esélyük van a politikai és gazdasági előnyök megszerzésére, és mint a társadalom egészének teljes jogú tagjai a felelőségen is osztoznak*” (Yinger 2002: 31). A lokális nevelési-oktatási, valamint szociális intézmények, továbbá a hivatal esetében is a foglalkoztatottak köre vegyesnek mondható, az etnikai arányokat illetően.

²⁵ A tanulmány a modell rövid bemutatására vállalkozik, részletesen a doktori értekezés részeként került kifejtésre.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a településen kialakult a hosszú távú együttélés eredményként megfigyelhető affirmatív kapcsolatviszony. A több színtéren párhuzamosan megvalósuló találkozási és érintkezési helyzetek és egymás kultúrájának megismerése, valamint elfogadása biztosítja a sikeres együttélési gyakorlatot.

Egymás elfogadása tehát a yingeri asszimilációs magyarázó modell szerint a strukturális integráció szintjén valósul meg, „*Engem nem zavart, minket úgy neveltek, hogy nálunk nincs olyan, hogy te magyar vagy, hogy te cigány vagy. [...] Mindenki ember. Most az embert nem az batározza meg, hogy ki milyen származású. Most ha azt nézzük, magyar emberben is van olyan, aki nem úgy viselkedik, meg nem azt csinálja, amit kellene. [...] Most mindenki köszön mindenkinek, nem csak az van, hogy elmegyünk egymás mellett, hanem mi együtt élünk. Nem zavarja az embereket, hogy most ilyen sokan vannak, vagy mi vagyunk kevesen, hanem együtt vagyunk. Ezt így megszoktunk. Hodászon vagyunk, itt mindenki ismer mindenkit. Jó kapcsolat van az emberek között.*”²⁶

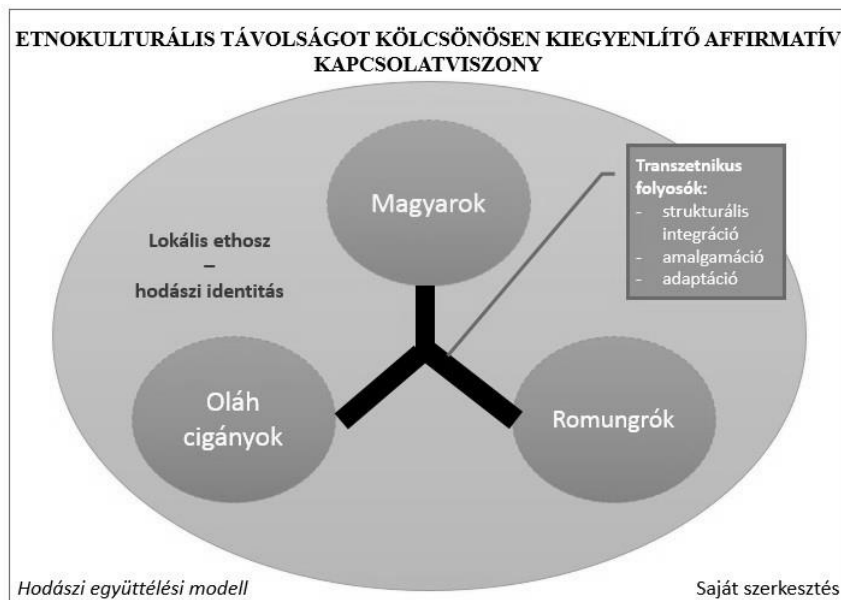
Hodászon a magas számú vegyes házasság révén olyan „híd” keletkezik a csoportok között, amelyek a kultúrák közötti éles különbséget és azok határvonalait fellazítják. A kutatás eredményei alapján a vegyes házasság intézménye Hodászon elsősorban nem a társadalmi mobilitás egyik lehetőségeként terjed intenzíven, tehát nem azt jelenti, hogy bármelyik házasság fél a társadalmi presztízsből remélt nyereségért lép be a párkapcsolatba. Ez eredményezi azt is, hogy a vegyes házasság nem jelenti automatikusan az etnikai identitás feladását, és az érintettek nem válnak a társadalmi kirekesztés áldozatává egyik etnikai részközösség részéről sem.

A megerősítő kapcsolatviszony hatását éppen ebben találhatjuk, hiszen strukturális értelemben a csoportok közel azonos szintre kerülnek, biológiai keveredés figyelhető meg, ugyanakkor kulturális értelemben sajátos mintát követnek. Minden egyes esetben az érintett tagok a számukra fontos, identitásukat meghatározó kulturális elemeket megőrizhetik. Emellett megfigyelhető, hogy a minőségi együttélés érdekében nyitottak olyan külső hagyományelemek iránt, amelyek befogadásával a közvetlen lokális környezet tagjának érezhetik magukat. „*A családban vegyesen használjuk a magyar és a cigány nyelvet. Én is anyanyelvi szinten beszélem a roma nyelvet. Én is szeretnék arra hangsúlyt tenni, hogy a gyerekek is beszéljék, az én jelenlétem miatt ne szűnjön meg a roma identitásuk, ezért mi is szoktunk hol cigányul, hol magyarul beszélni egymással, és a gyerekekkel is. Egymás közötti, kettőnk közötti kommunikáció [a feleségével] inkább magyarul zajlik, mert az mindenkinek egyszerűbb.*”²⁷

²⁶ Saját gyűjtés, J.P.S. 32 éves, magyar származású nő, Hodász.

²⁷ P.J. 34 éves, magyar származású férfi, Hodász. Vegyes házasságban él, élettársa oláh cigány származású.

A hodászi együttélési modell sematikus ábrája alapján látható (1. ábra), hogy az etnikai viszonyok sajátos mintázata rajzolódik ki Hodászon. Természetesen, mint minden általános modell esetében az eltérő egyéni vélemények leírása tovább árnyalhatja az együttélési séma érvényességét.

1. ábra: Hodászi etnikai együttélési modell (saját szerkesztés)

Amint az elemzésből láthatóvá vált, a hodászi multietnikus együttélés sajátos képet mutat. Az eltérő etnikai részközösségek együttélési gyakorlata, ennek értelmezése hozzájárulhat annak megértéséhez, hogy milyen társadalmi és kulturális folyamatok játszódnak le napjainkban a vidéki, marginális és hátrányos helyzetű térségekben.

Bibliográfia

- BICZÓ Gábor (2004) *Asszimilációkutatás – elmélet és gyakorlat*. Budapest, MTA Politika Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont.
- BICZÓ Gábor – SZABÓ Henriett (2020) *Sokat tanulhatunk egymástól...* Kisvilágok 5. rész, dokumentumfilm (53'40").

FILEPNÉ DR. NAGY Éva főszerk. (1998) *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kézikönyve*. Ceba Kiadó. 561–562.

GYURGYÍK László (2003) Az asszimilációs folyamatok vizsgálata – komplex megközelítésben – a szlovákiai magyarság körében. *Kisebbségkutatás*, 12. évf. 1. sz. 10–43.

RALEY, Kelly-Sweeney, Megan (2009) Explaining Race and Ethnic Variation in Marriage: Directions for Future Research. *Race and Social Problems*, septemer, 132–142.

SZABÓ Henriett (2019) A lokális hagyomány funkciói a nagyecsed-i kortárs közösségfolyamatokban. *Néprajzi Látóbatár*, 28. évf. 1–2. sz. 157–204.

TÁTRAI Patrik (2017) Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zoborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóbatár*, 26. évf. 1–4. sz. 95–112.

UJHELYI Anna (2013) A magyar-román együttélés vizsgálata globális-lokális ellenhatások tükrében Bősházán. In: Biczó Gábor – Kotics József. „*Megvagyunk mi egymás mellett...*” *Magyar-román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Törvényszéken*. Miskolc, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet. 273–293.

VOAS, David (2009) The Maintenance and Transformation of Ethnicity: Evidence on Mixed Partnerships in Britain. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35. évf. 9.sz. 1497–1513.

YINGER, J. Milton (2002) Az asszimiláció és a disszimiláció elmélet felé. *Regio*, 13. évf. 1.sz. 24–44.

Internetes források

Népszámlálás (2011) Népeség nemzetiség szerint megoszlása.

Letöltve: http://ksh.hu/nepszamlalas/tablak_területi_15 (Utolsó letöltés: 2020/10/10)

Népszámlálás (2011)

Letöltve: www.ksh.hu/nepszamlalas 2011 (Utolsó letöltés: 2020/10/10)

Henriett Szabó

The impact of interethnic marriages on the relations of cohabitation in Hodász

Abstract

In the previous years, I have dealt with systematic and comparative studies of community-processes in number of small-scale local and rural societies, among others in Nagyecsed, Nyírvasvári and Hodász. This case study deals with the analyses of the cohabitation between three ethnic groups of Hodász settlement. In the paper I reveal the dynamics and local rules of the cohabitation by the interpretation of the ethnic community-relations as well as calculating with the fundamental change of cultural and social environment, and investigating the recently overall spreading ethnic mixed marriages. Concluding from the research results becomes clear that the cultural distance is decreasing gradually between the Hungarian and the Vlach Romani community. The better cohabitation concerning these two communities can be understood as the fulfilment of the mutual acceptance in the relation of each other, and the improvement of contacts is fostered by the increasing number of ethnic mixed marriages in the settlement. In Hodász the romungro community is the third ethnic group, and its formerly isolative and passive practises concerning the coexistence has been slightly changed with both of the other groups thanks to their involvement into the ethnic mixed marriages recently. In this paper my main objective is to interpret the relations of coexistence between the ethnic groups in Hodász focusing on a local explanatory model of interethnic marriages.

Keywords: interethnic marriages, ethnic coexistence, community processes